

Jari Luoto (1997): *Ulkopolitiikka ja ihmisoikeudet, Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan murroskausi 1985-1995*. Gaudeamus, Tampere, 310 s.

Rauhanturvaamisen pikkujättiläisenä tunnustetulle Suomelle oli "vaikea sovittaa yhteen yhtäältä epäitsekästä toimintaa ihmisoikeuksien hyväksi ja toisaalta puolueettomuuspolitiikan periaatteita." (Väyrynen 1988, 22) . Oikeudenmukaisuuden puolustaminen ja oikeuden kategorisointi piti sitoa kylmän sodan realismille varsin ominaisella tavalla rauhan käsitteistöön. Suomen ulkopoliittisen ajattelun perusteesejä 1980-luvun lopulle olivat hyvä suhde Neuvostoliittoon, pohjoismainen yhteistyö ja aktiivisuus Yhdistyneissä Kansakunnissa, erityisenä profiloitumismuotona rauhanturvaaminen. Rauhanturvaaminen ei vain pelkästään sopinut hyvin yhteen Suomen "rauhan puolesta sotaa vastaan" -tematiikkaan vaan sen korostamisesta voidaan lukea esille paljon syvällisempiä kansainvälisen politiikan ohjauspyrkimyksiä, joiden tarkoituksena oli puolustaa tietynlaista maailmanjärjestön peruskirjan ja kansainvälisen oikeuden tulkintaa. Sen erityinen suomalainen sanoma korosti pienen valtion suvereniteetin loukkaamattomuutta aina ja kaikkialla, kaikkien hyökkäystekojen tarkastelemista rikoksina ja huomion kohdistamista rikkomusten selvittämisen kansainvälisiin mekanismeihin.

Luodon kirja palauttaa lukijan 1980-luvun lopun Suomen ulkopoliitiikan murroskauteen, jonka jälkeen asetelman palasia ei enää voinut eikä tarvinnut asettaa vanhoille paikoilleen. Myös rauhanturvaamiseen kytketty ominaispiirre pienten sivistyneiden, puolueettomien ja rauhantahtoisten valtion profiloitumiskeinona oli menetetty. Yhdistyneet Kansakunnat rauhan ja oikeudenmukaisuuden instrumenttina uudestaan löytäneet suurvallat ottivat operaatiot itselleen ja kytkivät ne tiukasti turvallisuusneuvoston alaisuuteen. Rauhanturvaamisen erityismerkitys, oikeuden puolustaminen rauhan vaatimuksilla oli myös menettänyt strategisen ideansa tilanteessa, jossa maailma oli täynnä erilaisia kansainvälisen oikeuden reformiehdotuksia ja uudenlaisia esityksiä oikeuden globaalisuudesta. Rauhanturvaaminen muuttui myös paljon vaarallisemmaksi kuin ennen. Maailman jakautumista, yhdistymistä ja sotia ei enää ohjannut käsitys kahdesta blokista, eikä säädellyt sen ominaispiirre luoda polarisoitua ja kärjistynyttä erimielisyyttä mutta myös säännönmukaisuutta ja poliittista hallittavuutta kriiseihin, joihin kevyesti aseistautuneilla rauhanturvaajilla ei olisi muuten ollut juuri asiaa.

Tähän murroskauteen Luoto sijoittaa Suomen ihmisoikeuspolitiikan aktivoitumisen kuin myös "ihmisoikeuskysymysten" nousun "entistä näkyvämmiin keskustelun kohteeksi kansainvälisissä suhteissa" ja jopa "kosmopoliittisen, yleismaailmallisen kulttuurin" kehittämisen, "joka haastaa käsityksen koskemattoman itsenäisyytensä säilyttävien kulttuurien kansainvälisestä yhteisöstä"(s.33). Samaan ajankohtaan Luoto yhdistää myös "realistisen" tradition kannatuksen heikentymisen Suomen ulkopoliitikassa ja kansalaisyhteiskunnan muutosvoimien näyttäytymisen "ulkopoliittisten päätöksentekijöiden ymmärryksessä perusteena arvioida politiikkaa uudelleen" (sivu 33).

Kirjan tavoite ei ole pelkästään kuvata ihmisoikeustematiikan ekspansiota osana 1900-luvun kansainvälistymiskehitystä vaan myös löytää ihmisoikeuskaipuun takana perustavampia politiikan muutoksia. Luodon kunnianhimoinen tavoite on kytkeä ihmisoikeuksien kiteytyminen demokratian tuotoksiksi kansalaisyhteiskunnassa ja nähdä ihmisoikeuksien korostamisessa universaaliin kansainvälisen järjestelmän rakenteeseen kuuluvia pysyvämpiä piirteitä, jotka on havaittavissa vasta nyt kylmän sodan jälkeen. Tämä tehtävä sävyttää kirjan empiiristä tavoitetta, kuvata sitä kehitystä, joka on johtanut ihmisoikeuksien näkemiseen vaalittavina ja toteutettavina

arvoina myös ulkopolitiikassa. Asetelman perusteleminen ei ole helppo. Tehtävänä on pyrkiä kytkemään ihmisoikeuksien yksilökeskeinen sanoma esitystapaan, joka on paremmin yhdistettävissä niihin puolustuspuheisiin, joilla on perusteltu yhteisöjen sulkemista ja niiden itseriittoisuuden korostamista kuin rajojen avoimuutta ja universaaleja ihmisoikeuksia. Ratkaisuksi on löytynyt tapa lukea ihmisoikeuksien yksilökeskeinen sanoma kansalaisyhteiskunta tematiikan kautta osaksi yhteiskunnan julkista, demokraattista päätöksentekoa ja myös valtion turvallisuusajattelua.

Kirjassa omaksutun tarkastelutavan riskinä on ihmisoikeuksien yksilökeskeisen vapaussanomien punnereuden tyypistäminen ja unohtaminen demokraattisen oikeudenmukaisuuden sanoman ryhdikkyyden korostamiseksi. Tämä priorisointi tuntuu vaativan ihmisoikeuspuolustusten legitimaation hakemista kansalaisyhteiskunnalta. Luodon oikeudenmukaisuusvaatimuksen vakuuttamisongelmaksi muodostuu eron todistaminen sellaiseen esitystapaan, jonka mukaan suvereeni yhteisö itsessään on oikeudenmukaisuuden ainoa uskottava ratkaisu. Ihmisoikeusanomaa kollektivisoivasta tarkasteluvinkkelistä menetetään paljon ihmisoikeuskeskustelun erityismerkityksiä osana integraation ja kansainvälisten oikeuden instituutioiden ekspansiivista kehityshistoriaa. Ihmisoikeuskeskustelun erityismerkitys globalisaatiokehitykselle ei ole niinkään löydettävissä kansalaisen oikeusaseman problematiikasta, vaan päinvastoin kansalaisuudesta poissuljettujen ja yleisemmin systemisoivan suvereenisuusteorian ongelmakohtien ja aukkojen ympäriltä, millä on ollut tärkeä merkitys suljettujen poliittisten tilojen avaamiselle kansainväliselle instituutioille ja niiden progressiivisen kehityksen jatkumiselle.

Kirjan tutkimusstrateginen valinta lukea kansainvälisiä asiakirjoja ja löytää niistä todisteita politiikan muutokselle, yhdistää yleisemmin kansainvälisiä julistuksia tarkastelevia ja niistä johtopäätöksiä tekeviä tutkimuksia. Monen työn ongelmana on relevantin lukutavan esittäminen sellaiselle fraseologialle, joka toki julistaa reformia, ongelmien kansainvälistä käsittelyä ja erilaisen yhteistyön malleja mutta vain pitääkseen muutoksen omassa hallinnassa. Fraseologisessa mielessä kylmän sodan jälkeisillä uudenaikaisilla ihmisoikeuskorostuksilla ei ole politiikan muutoksen todistusaineistona yksin kovinkaan paljon painoarvoa. Eettisesti korkearvoiset painotukset ovat ainakin vuodesta 1815 lähtien kuuluneet järjestelmään, jossa toisensa tunnustaneet rinnakkaiset suvereenit valtiot esittävät yhteisessä julkilausumassa "yhteisenä kansojen etunaan" (*l'intérêt commun de leurs peuples*), *Fontes Historiae Iuris Gentium*, II, s 101) epävakauden ja epäjärjestyksen kaikkien huoleksi ja turvattomuuden lähteeksi ja pyrkivät kontrolloimaan oman valtion rajojen ulkopuolista politiikkaa.

Yhteenvetona ongelmakohtista voidaan sanoa, että kansalaisyhteiskuntakeskustelun yhdistäminen kansainvälisen yhteisön yhteistyökeskusteluun sisältää tupla- mystifikaation riskin, jossa yhteiskunta-sanastoon yhdistyy kansainvälisten sopimustekstien yhteistyö-sanasto. Sanastot viettelevät kirjoittajaa sekä lukijaa harmoniseen kuvaan maailmasta ja vievät mahdollisuuden ytimekkääseen esitystapaan, joka ei vaatisi lukijalta samoja oletuksia kansainvälisten suhteiden ominaispiirteistä kuin kirjan kirjoittaja edustaa.

Luodon itselleen asettama tehtävä onkin sen verran vaikea, ettei siitä selviä ilman romantiikkaa, joka auttaa maalaamaan yhdensuuntaisia kehityskuvia, maailmaa harmonisena järjestyksenä ja ongelmat lopulta vain hienoisina näkemyseroina. Jos kirjan lähtökohdaksi olisi valittu täysin toisenlainen tarkasteluhorisontti ja tutkittu maailmanpolitiikka kansainvälisten organisaatioiden, esimerkiksi EU:n näkökulmasta, olisi kuva ollut ristiriitaisempi. Ihmisoikeushankkeiden takana olisi voinut hahmottua yksityiskohtaisempia regionalistien tai internationalistien ohjelmia, joiden tarkoituksena ei ole sovitus vanhojen kansallisvaltioiden kanssa. Kansainvälisten

instituutioiden kielen uudempi valtioita korostava esitystapa onkin luettavissa ilmauksena tietynlaisesta politiikan tilojen käsittämisen muutoksesta, joka sisältää vihjauksen kansakunta-argumentaation rajoittuneisuudesta yhä yksilökeskeisemmässä maailmassa ja sen idean vanhenemisesta, jossa kansakunta-valtio (*nation-state*) -yhdistelmä on esittänyt mystifikaation aina automaattisesti legitimoidusta vallasta ja kaikkien automaattisesta osallistumisesta kansalaisina kuin myös ehdotuksen valmiiksi toteutetusta politiikasta. Vanhan kansallisvaltion idean muuttaminen globaalien politiikan edellytyksiin sopivaksi ja vastaamaan kansainvälisten järjestöjen ihmisoikeus- ja vapaussanomaa onkin vaikea tehtävä. Kansainvälisten järjestöjen yksilökeskeinen vapaussanoma saa kansakunnan näyttämään sekä yhteisöllisyyden (*order in a polity*) vaatimuksessa että yksilöllisyyden (*human rights*) vaatimuksessa kiinteältä epäpoliittiselta pakkoyhteisöltä, jonka keskeisin poliittinen sanoma sekä sisälle että ulospäin on sulkeutuminen ja koossa pysyminen. Mikä kansa-valtio-kansainvälinen suhteen uudelleen järjestelyssä tuntuu kaikille poliittisille ohjelmille olevan hankalaa, on problematiikka, joka kuvaa oikeuksien kiteytymistä yhteisössä ja oikeuksien välittymistä yhteisöstä toiseen. Kysymys on siis legitiimin politiikan toteuttamisongelmasta sekä vanhassa kansallisvaltiossa että ylikansallisissa yhteisöissä.

Luodon kirja osoittaa erinomaisella tavalla, miten vaikea erilaisten ja erisuuntaisten poliittisten ohjelmien ristitulessa on tarkastella politiikan muutosta. Jotenkin keskustelu politiikan käsitteistön muutoksesta tuntuu olevan odottavalla kannalla ja tulevaisuusorientoitunut, tyyliin: "katsotaan integraatio- prosessin seuraava siirto". Kansainvälistymiskehitys on kuitenkin jo suhteellisen selvästi osoittanut, että rajoittamiseen ja rajoihin pyrkivän politiikan on yhä vaikeampi vastustaa kansainvälisen argumentteja ja laajemman poliittisen tilan viehätysvoimaa. Ilmiselvin muutos onkin nähtävissä argumentaatiotapojen muutoksessa ja uudenlaisten poliittisten keskustelusuhteiden muodostumisessa.

Tämä kehitystendenssi voidaan yhdistää myös Jari Luodon kirjaan: ihmisoikeusasia nauttii valtion takaamaa julkisuutta ja valtio saa vastavuoroisesti ihmisoikeusaktivistien tarjoamaa legitimaatiota. Symbioosi käy myös esimerkiksi politiikan tilansiirroista, jossa erilaisilla kansainvälisillä vaatimuksilla perustellaan valtion sisällä tapahtuvaa poliittista päätöksentekoa ja toisin päin, jossa kansainvälisillä areenoilla ja järjestöissä tehdyt päätökset pyritään kytkemään valtion sisäiseen järjestelmään. - Aikaisemmin näissä politiikan tilansiirroissa on ollut erittäin keskeisellä sijalla kansakunta (*nation*) -argumentointi, joka mystifikaationa on ollut sovitettavissa sekä suljetun politiikan järjestys- ja suvereenisuusvaatimukseen että kansainvälisen yhteistyön reformi- ja integraatiovaatimukseen.

Kokonaisuutena Luodon kirja on tervetullut ja huolellisesti kirjoitettu vaatimus ihmisoikeusteemojen aktiivisemmalle käsittelemiselle. Se kohdistaa huomion varsin ajankohtaisesti kylmän sodan vuosina unohdettuihin seikkoihin. Kirja empiiriset osuudet saa lukijan ymmärtämään suvereenisuus- ja turvayhteisöperusteisen kielenkäytön ilmeisen varjopuolen rajoittaa kategorisena ohjekirjana oikeuden ideaa ja sen merkityksen ihmisoikeuksien puolustamiselle. Luoto näkee kansainvälisessä yhteistyössä uusia piirteitä ja tekee huomioita politiikan diskurssin muuttumisesta globaalimmaksi. Uusi diskurssi on -ainakin alueellisesti- pyrkinyt haastamaan kylmän sodan vihollisasetelmasta kumpuavan esitystavan, joka sekoittaa oikeuden ja rauhan ongelmat aina toisiinsa. Rauhan menettämisen argumentista tulee kaiken sen salpa, mitä edellyttäisi monimuotoisemman politiikan syntyminen globaalissa.

RISTO WALLIN